

Rok 1814 – rok počátků (Pokus o reinterpretaci Gymnazijního muzea v Opavě)

Pavel Šopák

1814 – the year of beginnings (The attempt to reinterpret so-called Gymnasium Museum in Opava)

This paper criticizes the idea of the Silesian Museum as the oldest public museum in the Czech Republic. The analysis is based on the questioning truthfulness of the first May 1814 as a date of establishing museum, and further analyses the concept of the public. The paper explains why the myth of the oldest Museum in Opava took and survived several changes of regimes. Opava museum is presented as an institution rather concluding the previous development of museums of the 18th century than as anticipatory development of new museums as civic institutions in relation to the region. In this respect, the oldest museums are museums in Brno and Prague. The analysis deals with the researchers yet completely omitted written sources and at the same time with a new reading of printed sources, a contemporary periodicals and historical reports. The conclusion is clear: the year 2014 is a case of the two hundredth anniversary of the first written report of Opava museum, however the concept of establishing or founding such institution as museum in one day is a priori absurd: the museum is not found or established in a single act of creation or destruction, but museum is a constant, never-ending process of maturation, formation and crystallization and a process of a permanent defence of their own, truly spiritual sense and mission, which is especially true for the present of the Silesian Museum.

Keywords: Czech part Silesia, Opava, historical museology, museum in Opava: the question of founding, Faustin Ens

Cílem historického poznání je vytvoření homogenního obrazu minulosti. Úlomky, z nichž se mozaika poznání tvoří, jsou historikem sceleny, bílá místa mezi nimi vyplněna fantazií, a tak se vytvoří kontinuum příběhu, jehož atributem musí být věrohodnost pro současníky, přímo úměrná dynamice událostí a osvětlení nebo naopak zatemnění určitých míst. Naplní se tak historikovo přání a současně očekávání těch, kteří jeho text čtou. Toto očekávání je samozřejmě přítomno ještě před čtením; čtením se vlastně jen zhmotňuje a konkretizuje: z fabule se stane pravda, zvláště tím, jak je opakovaně multiplikována.

Tato vstupní charakteristika plně platí pro historiografické postizení Gymnazijního muzea v Opavě. Poté, co v roce 1835 jeden z jeho zakladatelů, historik, geograf a gymnazijní profesor Faustin

Ens zpopularizoval jeho vznik a prvotní podobu, naskytla se v dlouhém časovém intervalu mezi Ensovou dobou a naší současností nejedna příležitost ke ztotožnění se s tímto zakladatelským dílem. Východiskem příběhu muzea se stalo datum 1. květen 1814, jenž Ens ve svém textu uvedl. Přidržíme se Ensova líčení a připomeňme, co tomuto datu předcházelo. „*Tři muži*“, praví Ens, který tím myslel opavského purkmistra Johanna Josepha Schößlera, penzionovaného vojenského hejtmana Franze Mückusche von Buchberg a sebe, „*jež záhy spojila stejná touha po poznání a ještě intimněji je sblížilo přání toto poznání zužitkovat, se v roce 1814 rozhodli zřídit v Opavě muzeum.*“ Prostor poskytlo gymnázium – Ensovo působiště – a jeho žáci byli těmi, jimž mělo muzeum sloužit především. Ens a jeho kolegové vycházeli z premisy,

doc. PhDr. Pavel Šopák,
Ph.D.
Slezské zemské muzeum
pavel.sopak@fpf.slu.cz

že „není nikdy dost brzy na to, aby bylo mládí uvedeno do vznešeného chrámu přírody; není dost brzy na to, aby se učilo číst z bible přírody, napsané samotnou rukou Boží, aby v ní záhy poznávalo, ctilo a následovalo určité principy řádu, lásky, šetrnosti, harmonie, píle a tichého přátelství. Aby se od onoho bezejmenného autora učilo milovat, ctít a zbožňovat velikost, moudrost a dobrotu.“ A vědomi si tohoto hodnotového úběžníku, „s přátelským soupeřením“ snesli na jedno místo – konkrétně do uprázdňené posluchárny gymnázia – knihy ze svých soukromých knihoven, minerály ze svých sbírek a rostliny ze svých herbářů, to vše samozřejmě „na vlastní náklady“, čímž dali dne 1. května 1814 „tomuto ústavu první posvěcení“.¹

Čistota Ensova idealismu, ba nevinnost celého konání, nepoznamenaná osobními ambicemi, politikou, ani politikařením, ziskuchtivostí a touhou po moci či slávě, toto osobní angažmá ve prospěch ideálů, ba sebeobětování se jim fascinovalo a dodnes fascinuje. A co je snad ještě důležitější, že toto zakladatelské gesto bylo a je stále hodnotově vnímáno natolik neutrálně, že se s ním bez potíží mohli ztotožnit Ensovi současníci i následovníci, zejména po roce 1860, tedy po obnovení ústavnosti, tedy v časech plného rozvoje občanského života (tehdy byla po Faustinu Ensovi pojmenována jedna z opavských ulic); že je mohla přijmout první československá republika i léta nacistické okupace československého pohraničí; že rezonovalo v období poválečného budování Slezska a Opavy i v dlouhém údobí komunistického režimu mezi léty 1948 a 1989. Jinak řečeno, ani monarchii, ani republice, ani Němcům, ani Čechům nečinilo problém se s tímto zakladatelským gestem ztotožnit. Naopak, oč více byla v aktu založení muzea implicitně přítomna absence soudobých mocenských elit a jejich angažmá, o to více se v pozdějších údobích dařilo lokálním elitám s příběhem, artikulovaným jako zakladatelský mýtus nejstaršího muzea v Československu, resp. České republice, se ztotožnit. V druhé polovině 20. století se tento zakladatelský mýtus dočkal hned dvakrát

významnější připomínky: tou první bylo 150. výročí založení Gymnazijního muzea (1964), připomenuté jubilejním sborníkem a odhalením pamětní desky na budově někdejšího gymnázia; tou druhou 175. výročí (1989), spojené s uspořádáním výstavy. A vždy šlo o období závažných politických změn: oslavy roku 1964 poznamenala uvolněná atmosféra, vrcholící Pražským jarem; zahájení výstavy Opava v době založení muzea připadla na dobu těsně před listopadovými událostmi roku 1989. Jako by právě v okamžicích dějinného zvratu měl odkaz Gymnazijního muzea rezonovat naléhavostí příkladu, kterou klidné doby nepotřebovaly. Tak tomu bylo u jednoho z těch autorů, kteří nepřevzali Ensovo datum – na rozdíl od Erasma Kreuzingera, autora *Kroniky města Opavy* (1862)² nebo od retrospektivní kroniky města Opavy, jen opisující Ensův údaj:³ u Antona Madlé a jeho „liberálně-občanské“ topografie Slezska. Madlé si vystačil s datem založení 6. února 1819, tedy s datem úředního schválení organizační směrnice.⁴ Podobně na jaře 1914 bychom marně hledali připomínky stého výročí vzniku instituce: opavský německý přírodovědný spolek, svým posláním rozvíjející přírodovědné zaměření Gymnazijního muzea, si tehdy raději připomněl osmdesátiny Ernsta Haeckela, jemuž zaslal blahopřejný telegram,⁵ než století nejstaršího z opavských muzeí. Muzea městské a uměleckoprůmyslové měla tiskový orgán v podobě *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens*; rovněž na jeho stránkách bychom marně hledali připomínku první stovky muzejní historie. Teprve zánik Gymnazijního muzea, kdy se k 1. květnu 1939 stalo přírodovědným oddělením Říšského župního muzea v Opavě – nynějšího Slezského zemského muzea – vyprovokoval jeho posledního kustoda Norberta Pifflla (1868–1945) k sestavení strojopisného sborníku dokumentů, obsahujícího přepis dobových článků, dokumentů a medailonů kustodů a muzejních knihovníků jako rozpomínku na idylické časy starého Rakouska.⁶ A jako o nejstar-

1 ENS, *Faustin. Das Oppaland oder der Troppauer Kreis 1. Wien: Carl Gerold 1835, s. 157–158.*

2 KREUZINGER, Erasmus. *Chronik der alten und neuern Zeit Troppau s oder Troppau und seine Merkwürdigkeiten. Troppau 1862, s. 226.*

3 Státní okresní archiv Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 479, fol. 83; inv. č. 481, fol. 235; inv. č. 483, fol. 90.

4 MADLÉ, Anton. *Das Herzogthum Schlesien, unser Heimatland. Mitteilungen aus der Heimatskunde. Troppau: Otto Schüler s Buchhandlung 1858, s. 90.*

5 KURZ, Josef. *Kurzgefaßte Geschichte es Vereines in den Jahren 1895–1925. Troppau 1925, s. 24.*

6 PIFFL, Norbert. *Wissenswertes über das Gymnasialmuseum in Troppau. Troppau 1940. Strojopis, uloženo v knihovně Slezského zemského muzea, sign. C9103M a S17003. – Poznámka na prvním listu, že čtenář je vyzýván k opatrnému užívání strojopisné kopie, dokládá, že dílo, vydáno v několika exemplářích, mělo být k dispozici zájemcům v muzejní knihovně.*

7 ORLÍK, Josef. Počátky Gymnasijního muzea v Opavě. In: Bohumil Sobotík (ed.), *150 let Slezského muzea 1814–1964*. Ostrava: Krajské nakladatelství, s. 19–38.

8 RAFFLER, Marlies. *Museum – Spiegel der Nation? Zugänge zur Historischen Museologie am Beispiel der Genese von Landes- und Nationalmuseen in der Habsburgermonarchie*. Böhlau: Wien – Köln – Weimar 2007, s. 170–173.

9 ORLÍK, Josef. K dědictví opavského Gymnasijního muzea. In: *Opavsko. Vlastivěda Ostravského kraje č. 9*. Opava 1964, s. 21–22.

10 ŠEFČÍK, Erich. Franz Mückusch z Buchbergu, Johann Josef Schössler a Faustin Ens, zakladatel opavského gymnasijního muzea r. 1814. In: *Cieszynskie Studia Muzealne – Těšínský muzejní sborník 1*, Cieszyn 2003, s. 43.

11 KALUS, Jaromír. (ed.) *175 let Slezského muzea v Opavě 1814–1989*. Opava: Slezské muzeum 1989, [s. 10].

12 BIERMANN, Gottlieb. *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874, s. 658–659.

13 BERTHOLD, Karl. *Schlesiens Landesvertretung und Landeshaushalt von ihren Anfängen bis zur neuesten Zeit*. Aus Anlaß des 60-jährigen Regierungsjubiläum vom 2. Dezember 1908 Sr. Majestät des Kaisers Franz Josef I., II. Teil Landeshaushalt. Troppau: Verlag des schlesischen Landessausschusses 1909, s. 97. K tomu podrobněji viz níže.

14 MYŠKA, Milan. První přírodovědné muzeum v českých zemích. Ke 175. výročí vzniku Slezského muzea v Opavě. *Vesmír* 1989, roč. 68, č. 12, s. 695–696.

ším muzeu v Československu začala psát německá muzejní správa až v situaci, kdy po zrušení samosprávné Země slezské (1928) a ve stavu hospodářské nouze v letech celosvětové krize potřebovala garantovat pro muzeum materiální výhody a získat nové prostory pro sbírky. Poukaz ke starobylosti muzea se tedy změnil v pragmatický prostředek v klopotném procesu domáhání se materiálního zázemí a prostorového zajištění. Tak tomu bylo i po roce 1945; naopak po roce 1989 se dvousetleté jubileum změnilo v součást pouhé marketingové strategie, z níž étos, každému mýtu vlastní, již zcela vyprchal.

Důležité a rozhodně ne věčně zastaralé texty z let 1964 a 1989 vytvořily pro českého čtenáře onen homogenní obraz minulosti Gymnasijního muzea přibližně do roku 1850.⁷ Naproti tomu zahraničí si musí dodnes vystačit s Ensovou charakteristikou.⁸ Cílem této studie je tedy otevření nové badatelské perspektivy. Východiskem budiž kritická revize zakladatelského mýtu, jež kupříkladu Josef Orlík roku 1964 shrnul do věty: „*letošního 1. května bylo tomu právě 150 let, co v budouv opavského gymnázia bylo otevřeno muzeum. První nejen v Opavě, ale na celém území naší republiky.*“⁹ A po něm pointu muzejního příběhu formuloval Erich Šefčík podobně: „*prvního května [1814] (...) jsou poprvé zpřístupněny veřejnosti sbírky, které se staly základem Gymnasijního muzea v Opavě*“¹⁰ nebo „*Gymnasijní muzeum bylo založeno 1. května 1814.*“¹¹

Tento jednoduchý a poutavý příběh vzniku muzea z ničeho jakožto muzea prvního a nejstaršího na našem území je nejprve třeba odmítnout jakožto pouhý mýtus, aby se bádání o opavském muzeu – a nejen o něm – vůbec mohlo otevřít. Revizi je nutno vést z několika aspektů, aniž se – a to budiž předem zdůrazněno – vytvořil mýtus nějaký jiný. Znamená to tedy, že v následujícím textu nabídneme pouze neověřitelné hypotézy, nikoliv hotové pravdy. Vyjděme při této demýtizaci z vět, jichž sami mýtotvůrci užíli. Můžeme totiž bez problému souhlasit s formulacemi, že roku 1814 opavské muzeum „*bylo vyvoláno v život*“, jak píše Gottlieb Bi-

ermann,¹² nebo že „*darem několika knih byl položen první základ [muzea],*“ jak píše Karl Berthold,¹³ avšak nikoliv už, jak situaci vyhrocuje Milan Myška, že „*1. května byly bez okázalých slavností poprvé zpřístupněny veřejnosti sbírky opavského Gymnasijního muzea.*“¹⁴ Nejde o nějaké slovíčkaření, ale o přesnou formulaci a její analýzu. Neboť co se vlastně roku 1814 událo!

Vyjděme z analýzy některých zdánlivě banálních pojmů. Takovým je pojem *veřejnost*, resp. adjektivum *veřejný*. Prvenství opavského muzea jakožto nejstaršího muzea v České republice se odvozovalo od skutečnosti, že šlo o muzeum veřejné, jakoby ta předešlá veřejná nebyla. A tu je třeba připomenout, jak si diferenci mezi privátní a veřejnou sbírkou, knihovnou nebo kabinetem představovalo 18. století. Pregnantně tento rozdíl vyjádřilo pojednání Johanna Davida Köhlera: privátní kolekce souvisejí s individuálním životním stylem mocenských elit, naproti tomu veřejné sbírky a knihovny jsou ty, jež povstanou zásluhou města, stavů nebo škol, tedy univerzit, lyceí nebo gymnázií.¹⁵ Vztaženo ke střeoevropské situaci doby kolem roku 1800, veřejným muzeem je pak každé muzeum, jež tímto způsobem povstane. Setrváme-li na Moravě, je takovýmto muzeem již přírodovědný kabinet olomouckého lycea a je jím zejména matematicko-fyzikální muzeum filozofického ústavu v Brně (1808).¹⁶ Slovu veřejnost totiž musíme rozumět ve vazbě ke stavovské společnosti a jejím řádům, nikoliv ve smyslu daleko pozdější občanské společnosti. Řekneme-li, že opavské muzeum je prvním veřejným muzeem, předpokládáme, že bylo přístupné každému, protože si pojem veřejnost vysvětlujeme dnešní zkušeností, tj. zkušeností občanského života. Ale tomu tak ani zdaleka nebylo. Stavovské pojetí „veřejnosti“ znamená početně silně omezenou pospolitost lidí, tvořenou soudobými mocenskými a intelektuálními elitami, oproti níž nepoměrně početnější lid zůstává zcela pasivní, na věci neangažovaný a o věci neinformovaný, jelikož se koneckonců na výměru pojmu veřejnost nikterak nepodílí. Cestou od stavov-

ského k občanskému výkladu pojmu, kdy se míní pod pojmem veřejnost celá soudobá populace, může být proces „zveřejnění“ veřejného zájmu prostřednictvím periodického tisku, tedy díky stupňující se obeznamenosti. Nejde tedy o ekonomický aspekt, který se sám o sobě nabízí, tj. zdali si návštěvník může dovolit zaplatit vstupné do muzea, protože Gymnazijní muzeum začalo vybírat vstupné až v roce 1914. Povšimněme si, že soudobý tisk referoval – dokonce pravidelně – o uskutečňování myšlenky provinciálního muzea v Brně péčí tamní Společnosti pro povznesení orby nebo zevrubně představil matematicko-fyzikální muzeum brněnského filozofického ústavu, avšak o opavském muzeu v soudobém středoevropském, tj. vídeňském, pražském nebo brněnském tisku nalezneme první zmínku až v březnu 1818. Před tím nikoliv – s jedinou nenápadnou výjimkou. Tudíž očekávat, že 1. května se udál akt otevření muzea veřejnosti bez toho, že by tuto skutečnost anoncoval tisk, kupříkladu Troppauer Zeitung, je naivní. Tj. o myšlence muzea se nedozvěděli ani čtenáři a předplatitelé místních novin, a to byla elita, stále ještě ne veřejnost v občanském smyslu slova. Řečeno ještě jinak, dne 1. května 1814 prakticky o muzeu nikdo nevěděl – což však také není úplně pravda, jak bude ještě níže osvětleno.

Situaci komplikuje i to, že ani současníci si nebyli zcela jisti, jaký je rozdíl mezi veřejným a privátním muzeem, resp. mezi veřejným muzeem starého a nového typu. Jak je z literatury známo, v časopise *Hesperus* se v roce 1812 lékař Kajetán Nennung (1769–1845) z Vrchlabí provokativně zeptal, jak dlouho bude trvat, než také v Čechách vznikne muzeum, jakým je štyrsko-hradecké Joanneum.¹⁷ Tento text je znám¹⁸ – necituje se ale text jiný, jenž následoval. Anonymní pisatel *Hespera*, snad vydavatel Christian Carl André, Nennungovi vyčetl, že nezná pražské sbírky, když se dožaduje, kdy konečně Čechy budou mít své přírodovědné muzeum. Vždyť už je přece mají!¹⁹

Druhým pojmem, jenž vyžaduje komentář, je pojem *společnost* ve smyslu spolek, tj. formální uskupení zájemců o danou věc. V Opavě nebylo vůbec myslitelné oficiálně ustavit jakoukoliv společnost,²⁰ tj. učnou, vzdělávací, osvětovou společnost, neboť jedinou povolenou společností tohoto typu pro celou Moravu a Slezsko byla Společnost pro povznesení orby v Brně. Interesanti, tedy Faustina Ens (1782–1858), Johann Joseph Schöfler (1761–1834) a Franz Mückusch von Buchberg (1749–1837), nemohli ani pomýšlet, že by se jim takovouto společnost podařilo vůbec někdy ustavit. Přitom právě takováto společnost, jak víme z jiných případů, představuje pro zrod veřejného muzea nezbytné *conditio sine qua non*. Museli však nějakým způsobem na veřejnost přece jen vystoupit – zopakujme, na veřejnost ve stavovském, nikoliv v občanském smyslu slova – aby se jejich muzeum veřejným majetkem dokonce stalo, a dokonce aby jím zůstalo i ve smyslu společnosti občanské, klopotně se formující. Volili tedy takové prostředky, jež by nejenže nebyly v rozporu s platnými zákony, ale které by především nevzbudily sebemenší podezření něčeho nekalého. V druhém decenniu 19. století, v době vlády císaře Františka I. a vzestupu politické hvězdy ministra (1809) a pozdějšího kancléře (1821) Klemense Lothara knížete Metternicha, byla slova jako *spolek* nebo *společenství* vyňata z běžného užívání, jelikož v atmosféře strachu z politického spiknutí, u něhož by nějaký skutečný nebo i jen fiktivní spolek stál, sugerovala představu něčeho pro stát a priori nebezpečného a exponenty takovéhoho spolčování vystavila riziku pronásledování a trestu. Zakladatelé muzea museli být proto maximálně obezřetní. A také zjevně byli. Nicméně jistou indiskrecí časopisu *Hesperus*, resp. redaktora Christiana Carla Andrého se přece jen dovídáme, co se někdy na jaře 1814 událo. V noticce, datované 23. dubna 1818 se o muzeu praví, že v roce 1814 byl koncept statut se žádostí o schválení adresován krajskému úřadu v Opavě (...*die im Jahr 1814 entworfenen Statuten sammt deren Einbegleitung an das*

15 KÖHLER, Johann David, *Anweisung für Reisende Gelehrte, Bibliotheken, Münz-Cabinetten, Antiquitäten-Zimmer, Bilder-Säle, Naturalien und Kunstkammern u. d. m. mit Nutzen zu besehen*. Frankfurt – Leipzig: Knoch- und Eblingische Buchhandlung 1762, *passim.*; zde čteme např. definice typu: „Die Bibliotheken werden in publicas und privatas abgetheilt.“

16 [HALLASCHKA, Cassian]. *Historisches Umriss des Entstehens und Fortganges des mathematisch-physikalischen Museums an der k. k. philosophischen Lehranstalt in Brünn vom Jahre 1808 bis 1814*. *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* č. 56, 13. července 1814, s. 329–333.

17 *Hesperus* 1812, s. 630.

18 Odkazuje na něj např. SKLENÁŘ, Karel. *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*. Praha: Paseka 2001, s. 58–59.

19 [ANONYM]. *Vorschlag über Natur-Studium in Böhmen überhaupt und botanisches insbesondere bei Gelegenheit des Aufsatzes über die Schminkbeere*. *Hesperus* č. 37, květen 1813, s. 294–296.

20 Bylo by možné se odkazovat na občanský zákoník z roku 1811 (vyhlášen jako zákon č. 946/1811 ř. z.), avšak ten zná pouze pojem *výdělečné společnosti jako kapitalistického podniku, jak je definována v §§ 1175–1216 citovaného zákona, nikoliv však pojmy spolek, společnost, korporace ve smyslu osvětovém, resp. kulturním.*

k. k. *Kreisamt*...). Není to však jen překlep? Nemá být v článku rok 1815, kdy takováto žádost opravdu – oficiálně – putovala?²¹

Připusťme, že nikoliv a že opravdu již roku 1814 šla nějaká první žádost na opavský krajský úřad. Tento dokument sice nebyl identifikován, nikdo jej tedy necituje, a přesto o nějakých jednáních s krajským úřadem nemůže být pochyb. Prozrazuje je účetní kniha muzea, pramen dosud kupodivu neanalyzovaný, jakkoliv se z něj mechanicky přejímaly některé informace o muzejním dění.²²

Termín *muzeum* díky němu nabývá dvou kauzálně k sobě vztažených významů. Jednak jím chápeme fyzickou entitu, tj. sbírku v určitém uspořádání, s vnitřní strukturou a dynamikou, budovanou s jistým záměrem, jednak administrativně-právní rámec sbírání a výsledku tohoto sběratelského úsilí, ztotožnitelný s pojmy *spolek* nebo *společnost*. Účetní kniha se týká obou významů slova muzeum, avšak zprvu se jí míní význam druhý, tj. právní podstata věci. Věc je poněkud nepřehledná, neboť tkvíme v poměrech, v nichž přetrvávají stavovské principy organizace společnosti a současně jsou ovlivněny trestním zákoníkem (1803), jenž mimo jiné trestal tajné spolčování. Pro osvětlení události roku 1814 může napomoci analogie se situací, která bude v Rakousku možná až daleko později, po vydání spolkového zákona (1852) a zejména po obnovení ústavnosti v šedesátých letech. Tehdy by situace založení muzea jakožto spolku vypadala následovně: zájemci – v našem případě trojice Ens, Mückusch a Schößler – by vypracovali osnovu stanov a očekávali jejich schválení exekutivním orgánem, aby mohli spolek uvést v život ustavující valnou hromadou. Podle stanov má spolek jasně stanovený nepolitický cíl a definovány prostředky, jak cíle dosáhnout. Ze stanov vyplývá závazek evidence majetku spolku a členstva. V našem případě jde o spolek jménem Gymnazijní muzeum, jehož nepolitický cíl je zřejmý – ustavení muzea – a prostředky k jeho dosažení také: jsou to finanční dary a pořádání

hudebních a divadelních programů, z jejichž výtěžku je činnost financována. Ne náhodou se první zápis o příjmech (k 10. dubnu 1814) vztahuje k uspořádání hudební akademie, jejíž výtěžek znamenal počáteční finanční vklad spolku; první zápis o výdajích se vztahuje k těmto dnům a týká se transportu klavíru a jeho naladění k hudebnímu matiné, jež se patrně odehrálo v prostorách posluchárny, tedy příštího muzea. Nazíráno pozdějším spolkovým zákonem, máme doložen účel, vedení účetnictví a původ finančních zdrojů; jediné, co objektivně doloženo není a ani být nemůže, je členstvo, byť hned druhý zápis o příjmech, *dr. Werner – 1 zlatý*, lze vyložit jako zápisné nového člena. Přípravným výborem je trojice zakladatelů; skutečným řádným výborem se pak stane šestičlenná reprezentace, jež bude konstituována až po schválení muzea v roce 1819. A dodejme, že tato aktivita je vskutku *veřejná* jen ve smyslu, jak o ní ve vztahu ke knihovnám a sbírkám psal například Johann David Köhler, poněvadž z dnešního pohledu se jevila jako polosoukromá iniciativa utajeného kroužku přátel.

Imaginární spolek Gymnazijní muzeum rozvíjel svou činnost v prostorách c. k. vyššího gymnázia, čili státní vzdělávací instituce. To bylo možné, protože se cíl spolku kryl se záměry rakouské vlády v otázkách reformy gymnaziálního vzdělávání, jak je vyjadřuje Stadionova studijní reforma (1806) a nový studijní řád pro gymnázia (1808), posilující roli reálných věd a kladoucí důraz na názornost výuky a na důležitost školních knihoven a praktických pomůcek. Znamenalo to ale, že aktivita musí být deklarována tak, že primárně směřuje ke studentům. Ostatně za to muzejní „spolek“ nemusel platit nájem, avšak jinak musel být hospodářsky na gymnázium zcela nezávislý. Proto čteme zápisy o výdajích za úklid, za nákup psacích potřeb, papíru apod. Každá stránka účetní knihy je na konci roku signována z trojice interesentů jen purkmistrem Schößlerem a Mückuschem von Buchberg, a nikoliv také zaměstnancem gymnázia, profesorem Faustinem

21 [ANDRÉ, Christian Carl]. *Troppauer Museum. Hesperus 1818*, s. 129.

22 *Zemský archiv v Opavě, fond Gymnazijní muzeum Opava, nezpracováno, kniha č. 4, obsahuje zápisy z let 1814–1925. Za studium všech písemností, vztahujících se k muzeu, jsem zavázán díky PhDr. Karlu Müllerovi, řediteli Zemského archivu v Opavě.*

Ensem – tedy dvěma členy trojčlenného přípravného výboru, jejichž podpisy fungují jakožto stvrzení účetní uzávěrky. Účetní kniha zahrnuje vydání jak za praktické věci, tak za knihy, za transport darovaných nebo zakoupených sbírek do Opavy, resp. do muzea, případně za náklady spojené se zasláním žádostí na brněnské gubernium, kde imaginární spolek hledal oporu pro svou legální činnost, tj. pro své *odtajnění*.

Kdo byli členové našeho imaginárního spolku Gymnazijní muzeum? Mimo vzpomenutou trojici jím bezesporu byla osoba vůbec nejdůležitější – a symptomaticky právě proto literaturou zcela opomíjená: Ernst Mückusch z Buchbergu (1740–1814), bratr Franze Mückusche, jinak opavský krajský hejtman a z toho titulu současně ředitel (sic!) opavského gymnázia. Nepochybně to byl on, kdo trojici interesantů poradil, jak mají postupovat – a úzkostlivě zůstával v ústraní. Předně bylo třeba zaměstnat Faustina Ense, doposavad soukromého učitele, na gymnáziu. Suplentské místo, jež obdržel, se záhy proměnilo ve skutečnou profesuru historie a geografie (leden 1814), kterou obdržel po smrti profesora Ireneuse Hubera. Stalo se tak po jistých, ne zrovna příjemných peripetiích, kdy se ukázalo, že Ens na dané místo není až tak kompetentní.²³ O rok později byl do gymnazijních služeb vzat Franz Mückusch, a to rovnou do funkce místoředitele gymnázia. Báze pro zformování muzea a pro jeho další rozvoj ve svazku s gymnáziem byla takto dotvořena.

Na krystalizaci myšlenky, kterou předpokládáme již pro léta 1812–1814, se mohli podílet členové učitelského sboru, kde nacházíme několik pozoruhodných osobností. Myšlenka přírodopisných kabinetů mezi nimi byla živá, jak dokládá případ Rochuse Schücha (1788–1844), profesora matematiky a přírodopisu, jež se po odchodu z Opavy (1813) stal kustodem přírodovědného kabinetu ve Vídni a posléze se po složitých peripetiích dostal do Brazílie, kde stanul u zrodu nynějšího Národního muzea v Rio de Janeiro (1818). Nebo Schüchův nástupce na

postu profesora matematiky a přírodovědy Martin Filser; ten jistě byl v kontaktu s trojicí zakladatelů už vzhledem ke své profesní specializaci, jíž žádný z trojice nedisponoval.²⁴ Dále to byla skupina osob, které vyjmenoval Faustin Ens už v roce 1835 s tím, že je spojil s konkrétními dary muzeu. Řazeno abecedně, šlo o Karla (?) Czeikeho, Josepha Herinka, Augustina Mayera, Josefa a Karla Pohly, Johanna Raucha, Johanna Richtarského, Antona Saligera, Josepha Weisse, Franze Josepha Wenera a J. Zebeho.²⁵ Profesně šlo povícero o manufakturní podnikatele (Czeike, Pohlové, Weiss), kněží (Herink, Richtarský), vrchnostenské úředníky, pracujících ve službách významnějších slezských aristokratů (Mayer, Zebe) a dále o jednoho řemeslníka (hodinářský mistr Rauch), učitele (Saliger) a právníka (zemský advokát a c. k. notář Werner). Anton Saliger je z nich vůbec nepozoruhodnější; ač působil jako správce školy ve vzdáleném Leskovci, byl švagrem „*soukromého učence*“ Karla Josefa Jurendeho (1780–1842). Perfektně informovaný Jurende, působící v Brně jako vydavatel, se zajímal o astronomii a meteorologii a díky svým průzkumům jeskyň Moravského krasu se řadí k průkopníkům moravské speleologie. V námi sledovaném kontextu tvoří jedinečné pojítka mezi opavským muzejním spolkem a mezi brněnskou Společností pro povznesení orby. Jejimi členy byli také další Slezané, kteří se kolem opavského muzea pohybovali.

Ale vraťme se k roku 1814. Po hudební akademii 10. dubna se toho roku nic podstatného neudálo – nepočítáme-li onen první květen, k němuž není v účetní knize žádný zápis, avšak o kterém víme, že toho dne Ernst Mückusch z Buchbergu věnoval muzeu německou encyklopedii, jež se stala vůbec prvním sbírkovým předmětem příštího muzea.²⁶ V srpnu pokračovalo budování muzea v druhém smyslu slova, tj. jeho fyzické podstaty, když bylo pořízeno sedm skříní na knihy v hodnotě 21 zlatých a jedna skříní na minerály. A také přibýly knihy: spolek „muzeum“ zaplatil

23 MYŠKA, Milan. *Faustin Ens. Životní příběh slezského intelektuála doby předbřeznové*. Opava: Matice slezská 2003, s. 35–38.

24 *O jak důležitý post šlo, dokládá referování o nastoupení Martina Filsera do Opavy v roce 1814 v Intelligenzblatt der Jenaischen Allgemeine Literatur-Zeitung č. 19, duben 1814, s. 146. Zde uvedeny personální změny na univerzitách, lyceích a gymnáziích v Rakousku.*

25 ENS (1835), s. 158–159.

26 [ANONYM]. *Museum rapidly formed. The Literary Panorama and National Register, nová řada – 7. svazek, London 1818, sloupec 447.*

z fondu porto za dodávku knih z majetku Franze Mückusche von Buchberg a dále zakoupil 27 knih z dražby majetku barona Skrbenského. Rovněž uhradil dodávku minerálů, patrně opět Mückuschových soukromých sbírek. Představme si tedy situaci tak, že se v průběhu roku 1814 v gymnaziální posluchárně při zdi směstnal uvedený nábytek a postupně se plnil předměty, zejména knihami a mineralogickými vzorky. Mineralogie byla nanejvýš atraktivní, protože v roce 1815 muzeum zakoupilo mineralogické kladívko; podobně entomologie, pročež muzeum zakoupilo entomologické špendlíky a instalační materiál, jako kartony a bavlnu. Přibývaly další sbírky, například vycpaniny ptáků. A v létě toho roku také prokazatelně první mince, konkrétně římské mince a jeden holandský dukát, zakoupený od Johanna Gottfrieda Beidtele. Beidtel (1785–1823), kaplan v Linhartově a poté v Dolním Václavově, vstoupil do dějin moravské numismatiky katalogem mincí Univerzitní knihovny v Olomouci, zpracovaným roku 1814.²⁷ Snad také jej můžeme počítat ke členům onoho imaginárního muzejního spolku. A takto bychom mohli pokračovat ve výčtu postupně se rozšiřujících sbírek a osobností, s muzeem spjatých. Muzeum ve smyslu society zjevně fungovalo, ve smyslu materiální podstaty, tj. nějaké sbírky artefaktů a naturfaktů se utvářelo, jak dosvědčuje žádost o uznání Gymnaziálního muzea, podaná krajskému úřadu s datem 4. července 1815. Dokument zaujme minimálně dvěma skutečnostmi: jednak tím, že v úvodu akcentuje, že úsilí založit „*nepředcházelo žádné veřejné prohlášení*“, i tím, že jej nakonec podepsali jen Johann Joseph Schöfler a Faustin Ens, tj. nikoliv Franz Mückusch von Buchberg. A nyní, bez ohledu na to, jak žádost dopadne, šlo o věc nejdůležitější: učinit z muzea věc veřejnou, to a už nikoliv jen ve smyslu stavovské uzavřenosti, ani ve smyslu dobového termínu vzdělané stavy (*gebildete Stände*), nýbrž také ve smyslu otevřené, protoobčanské společnosti. Tomu dopomohla následující historická okolnost.

V rámci své dlouhé moravské a haličské cesty navštívil ve dnech 27. – 29. června 1817 císař František I. město Opavu. Přijel v noci ze čtvrtka na pátek 27. června z Bruntálu; císařovna Karolína Augusta dorazila přímo z Olomouce. Ve městě se zdrželi do nedělního dopoledne, kdy po mši odjeli do Těšína a odtud do Lvova. Ještě v pátek odpoledne navštívili spolu se svým doprovodem vybrané opavské instituce. A tu se poprvé stává z Gymnaziálního muzea věc veřejná, jelikož o ní – byť maximálně úsporně – referuje tisk. Místní noviny poznamenaly, že císařská návštěva věnovala neobyčejnou pozornost c. k. krajskému úřadu, muzeu, gymnáziu, hlavní škole, chlapeckému vojenskému vzdělávacímu ústavu a dalším státním, církevním a městským institucím. Tak se stalo, že v pondělí 30. června 1817 se poprvé objevilo slovo *muzeum* v souvislosti s Opavou v novinách.²⁸

Císařovu cestu provázelo jisté diplomatické aranžmá. Je nesporné, že si od ní hodně slibovala zdejší stavovská reprezentace, a to jak šlechta, tak město Opava. Připomeňme, že Opava byla pouze neoficiální správní centrum rakouského dílu Slezska. Z hlediska státoprávního byla sídlem krajského úřadu, podobně jako další slezské město Těšín, ale z hlediska stavovského byla něčím víc: místem jednání slezského veřejného konventu, zbytku stavovské samosprávy, jež přečkala nápor absolutismu 17. století a josefínského etatismu. Příslušníci zdejší šlechty sice zastávali státní úřady – příkladem budiž Josef hrabě Sedlnický, v letech 1815–1816 opavský krajský hejtman – ale současně nepřestávali ctít stavovskou výlučnost. Stav zakoupily někdejší jezuitskou kolej, nazývanou zemský dům, avšak na jinou formu vnější reprezentace nemohly pomýšlet: politická reprezentace rakouského dílu Slezska v podobě Královského úřadu, zřízeného Marií Terezií pro zbylou část Slezska v Opavě, splýnula s brněnským guberniem už v roce 1783; hospodářská reprezentace slezských stavů, kterou byla od roku 1770 Královská slezská zemědělská společnost, vzala za své direktivním spojením s brněnskou Společností pro

²⁷ Např. ČERNOHORSKÝ, Karel. K počátkům numismatického zájmu v opavském Slezsku. *Slezský numismatik Johann Beidtel. Časopis Slezského muzea, série B 1971, roč. 20, č. 2, s. 97–110.*
²⁸ *Troppauer Zeitung* č. 52, 30. června 1817, s. 447.

povznesení orby v roce 1808 a držela se přes tento rok už jen ze setrvačnosti. Proto se zdá nanejvýš pravděpodobné, že část šlechty a opavských měšťanů zaujala možnost reprezentovat se muzeem.

To však bylo součástí státní instituce, tedy gymnázia. Intervence tedy nemohla být přímá a deklaratorní, ale byla skrytá, podobně jako formování muzea samotného, což vyžadovalo nemalou porci diplomacie ze stran zainteresovaných, aby se zájmy intelektuálů – intelektuální elity, oněch vzpomenutých *gebildete Stände*, potkaly se zájmy stavů, tj. šlechty a měšťanstva. Milan Myška ve své monografii plasticky vylíčil Ensovy cesty na zámky v okolí Opavy a jeho oblibu v aristokratických kruzích; bratři Mückschové byli sice svázáni úřadem, plynoucím z výkonu státní, nikoliv stavovské moci, avšak ke šlechtické obci náleželi svým původem. A v tomto kontextu je snad možno spatřovat finanční dary muzeu jednak ze strany šlechty, jednak ze strany opavských měšťanů, především purkmistra Schößlera, který se viditelně nechtěl zahanbit. Guberniální rada Ludwig von Königsbrunn (8. listopad 1815, 200 zlatých), hrabě Sedlnický (10. ledna 1816, 30 zlatých), Eugen hrabě z Vrbna (30. června 1816, 100 zlatých), Bedřich hrabě Haugwitz (12. listopadu 1816, 50 zlatých), Franz von Badenfeld, Jan (?) hrabě Larisch-Mönnich a Karl baron Gastheimb (všichni 1. dubna 1817, každý 200 zlatých) – tato jména a tyto částky čteme v účetní knize v relativně krátkém intervalu po nástupu Josefa hraběte Sedlnického do funkce krajského hejtmana a v atmosféře očekávání císařské návštěvy Opavy. Šlechta a opavští měšťané nebyli jen zdrojem peněz, nýbrž další, vlastně klíčový prvek sociální struktury, již jsme dali označení muzejní spolek. Že představitelé zdejší aristokracie byli navzájem provázáni mnohačetnými, dokonce příbuzenskými svazky, je zbytečně dodávat; podstatné je to, že s nimi byli spjati ostatní členové imaginárního muzejního spolku: kněží sloužili na farách, u nichž slezská šlechta držela patronátní právo, a působili jako soukromí učitelé (např. kněz a přírodovědec Kajetán

Koschatský žil na zámku Sedlnických z Choltic ve Štěplovci); hospodářští úředníci pracovali na šlechtických velkostatkách (např. Augustin Mayer byl hospodářským správcem hrabat z Vrbna ve Velkých Heralticích). A naopak synové z místních šlechtických rodin studovali na opavském gymnáziu.

Tyto dva faktory – aspirace šlechty po stavovské reprezentaci a intelektuálů po místu setkávání – usnadňovaly vytváření sociálních vazeb a odtud koncentraci peněz ve prospěch muzea, jež umožnily nejen nákup všeho potřebného pro běžný provoz, ale i rozšiřování sbírek a zejména jejich doplňování o další celky. Zlomový okamžik nastal, když na jaře 1816 tehdejší krajský hejtman a ředitel gymnázia Josef hrabě Sedlnický doporučil guberniu, aby souhlasilo s přemístěním muzejní sbírky do někdejšího sacella, tj. kaple studentů někdejšího jezuitského gymnázia, jež nebyla užívána. Gubernium s tím vskutku souhlasilo, načež proběhla mimořádně nákladná a velkolepá adaptace prostor, jež byly patrně již tehdy upraveny do jednotné podoby skříňovými vestavbami kolem všech stěn. Kaple byla dvoupodlažní, ve výši patra ji obemykal ochoz, což umožnilo vitríny umístit i na něj. Jelikož prostor někdejšího sacella vzal později definitivně za své a k interiéru v původní podobě dosud nebyla nalezena dobová ikonografie, musíme odkázat jen na analogické případy s poznámkou, že snad takto nějak vypadalo také opavské muzeum. Takovouto analogii skýtá dodnes dochovaný sál přírodovědeckého muzea v Bamberku, jež bylo založeno v polovině 18. století a na konci století upraveno do dnešní podoby. Také bamberké muzeum získalo sídlo ve zrušené jezuitské koleji. Avšak vraťme se k Opavě, kde nákup čtyř byst, bezesporu rakouských monarchů, úpravy interiérů završil tak, aby se v červnu 1817 mohly předvést císaři Františku I. a jeho choť. Shrneme-li řečené, teprve od léta 1817 můžeme hovořit o muzeu jakožto o specifickém fyzickém prostředí a současně jakožto o *muzeu* jako vyšší kvalitě, než tu, kterou vyjadřuje slovo *kabinet*.

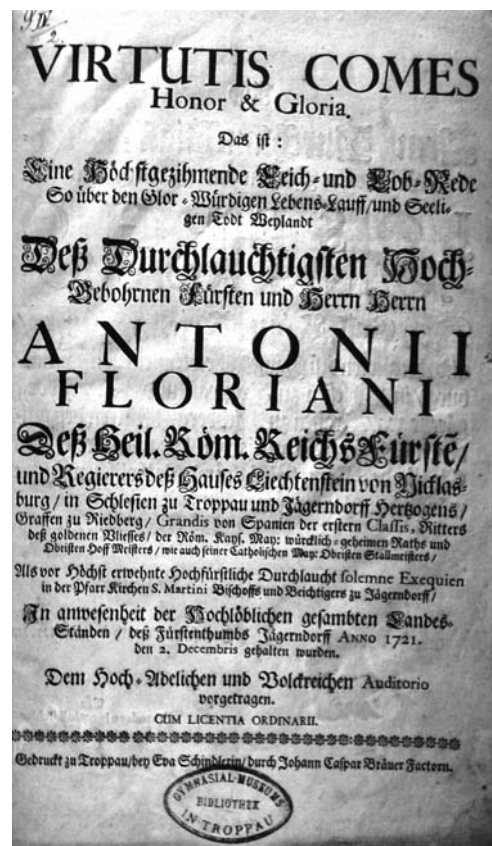
Obr. 1: Podoba knihovny Gymnazijního muzea ve třicátých letech 20. století na dobové pohlednici. Foto: Zemský archiv v Opavě

V dobové terminologii představuje muzeum doby předbřeznové komplex několika sbírek – kabinetů. V případě opavského muzea šlo o mineralogický kabinet a o sbírky ornitologickou a entomologickou a dále o herbář. Důležitou, ne-li klíčovou součástí byla samozřejmě knihovna (obr. 1–3). Alespoň takto je muzeum strukturováno v žádosti z července 1815, tj. před definitivní instalací sacella.²⁹ V dalším dokumentu z roku 1817, signovaném Mückuschem, Ensem i Schöblerem, čteme strukturu již odlišnou: podepsaná trojice zájemců, k nimž se připojuje dalších více než padesát jmen měšťanů, kteří na společný podnik upsali menší částky, kolísající mezi 5–20 zlatými, se zavazuje zřídit muzeum, obsahující 1/ sbírku knih, 2/ přírodopisný kabinet a 3/ *ökonomisch-mechanisches Kunstkabinett*. V návrhu instrumentu, přijatém na konci roku 1818 a v únoru 1819 stvrzeném brněnským guberniem, byly provedeny další obsahové korekce, především byla rozvedena užitečnost knih (např. „je třeba čelit zhoubné četbě románů, do které mládež snadno upadá“) a jako novum se objevuje požadavek na sbírání dokumentů a listin jakožto materiálu k napsání dějin vlasti, tj. poprvé se hovoří o archivní funkci muzejní instituce. Teprve v tomto dokumentu z roku 1818 je výslovně jakožto vzor pro instituci uvedeno štyrskohradecké Joanneum. Tento poukaz však nelze brát zcela vážně; spíš šlo o nějakou další formu uskutečňování dlouhodobé strategie, jak prosadit záměr vůči autoritám než o přímou nápodobu této instituce.³⁰ S odstupem přibližně dvaceti let se dosáhlo stavu, jež popsal Faustin Ens. V polovině třicátých let 19. století muzeum zahrnovalo 1/ knihovnu, 2/ pří-

²⁹ Zemský archiv v Opavě, fond Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 1948, karton č. 3604, za dohledání tohoto závažného dokumentu vděčím Zdeňku Kravarovi, jemuž děkuji za zprostředkování této informace.

³⁰ Dokument z roku 1817 a Ensův koncept instrumentu z roku 1818 viz Zemský archiv v Opavě, fond Gymnazijní muzeum Opava, karton č. 1. ³¹ ENS (1835), s. 175–216.

rodopisný kabinet Jeseníků, tj. hmyz a obratlovce, zvláště ptactvo, tzv. *herbarium vivum*, sbírku vzorků slezských dřevin a geognostický kabinet, a 3/ sbírku slezských starožitností. Tyto tři základní oddíly reprezentovaly regionální materiál; vně pak zůstávalo dalších osm menších sbírkových souborů, a to 1/ sbírka brazilských motýlů a ptáků (provenience ukazuje na vazbu k Rochusi Schüchovi); 2/ sbírka mořské fauny; 3/ sbírka minerálů; 4/ sbírka modelů; 5/ římské starožitnosti; 6/ sbírka map, plánů, mědirytin a litografií; 7/ sbírka klasických děl hudebního umění; 8/ sbírka listin, mincí a map.³¹ Diference mezi propracovaností třídění přírodovědného materiálu (u mineralogického materiálu byl uplatněn oblíbený Wernerův systém, u rostlin kritéria Karla Linného) a chaotičností v po-

Obr. 2: Smuteční kázání za Antonia Floriána knížete z Lichtenštejna z Gymnazijní knihovny, uložena v knihovně Slezského zemského muzea v Opavě. Foto: Slezské zemské muzeum

Obr. 3: Gottfried Dewerdeck, *Silesia Numismatica*, jeden z dochovaných tisků ze zničené knihovny Gymnazijního muzea, uložena v knihovně Slezského zemského muzea v Opavě.

Foto: Slezské zemské muzeum

jmenování artefaktů, dokumentů a historických a uměleckých památek je sice dobově symptomatický, avšak široké spektrum sbírek a „podsbírek“ ukazuje, že opavské muzeum se blížilo k překonané podobě muzeí 18. století, tj. ke kabinetům kuriozit a přírodnin. Nápadný rozdíl v pojetí společenskovední a přírodovědné sféry zůstával i později, i když se alespoň ve statistice struktura muzea jevila jako vyváženější, jako modernější. Například roku 1872 byla skladba sbírek následující: muzeum tvořily 1/ knihovna (tehdy čítala 34572 knih), 2/sbírka starožitností, etnografických předmětů a modelů (tj. 320 kusů nespecifikovaného materiálu, dále 2560 mincí a 265 sádrových odlitků římských kamejí a gem), 3/ zoologická sbírka, 4/ botanická sbírka, 5/ mineralogická sbírka, poslední tři strukturovány podle oborové taxonomie.³² Nadvláda přírodovědy v muzeu z hlediska kvantity, ale i kvality, tj. uspořádání sbírek, předurčila, že Gymnazijní muzeum bylo

chápáno jako de facto přírodovědecké muzeum (obr. 4).

Je obecně známo, že oficiální žádost o uznání muzea moravskoslezským guberniem zůstala od léta 1815 ležet bez vyřízení. Zásadní změnu přinesl až rok 1817 – rok adaptací muzea a císařské návštěvy – a rok 1818, kdy v říjnu byla brněnským guberniem schválena zakládací listina muzea. Teprve nyní bylo možné pro muzeum veřejně plédovat v tisku, jenž přinesl plné znění obou hlavních dokumentů, tj. dopisu z léta 1815 a instrumentu z roku 1818.³³ Od prosince 1817 do srpna 1826 mohlo proběhnout několik plakátovaných (sic!) hudebních a divadelních produkcí na podporu muzea; od roku 1818 se o muzeu psalo v *Hesperu*, v brněnské *Moravii* i v *Troppauer Zeitung* a v dalších časopisech. Z muzea se v průběhu let 1817–1818 stala veřejná instituce v proto-občanském smyslu slova a všechny administrativní aspekty, jako instrument muzea ve smyslu nadační listiny, schválený 6. února 1819 a jeho akceptace guberniem 18. ledna 1820 tuto skutečnost vlastně jen potvrdily. Muzeum, mající v čele oficiální reprezentaci, složenou ze zakladatelů, představitelů slezských stavů a městské honorace, se nejenže stalo věcí veřejnou, ale dokonce zdrojem prestiže pro zúčastněné.³⁴

V době tzv. Opavského kongresu (20. října – 20. prosince 1820) bylo muzeum opět představeno význačným hostům jako atrakce města, rozšířeno navíc o nový kabinet. A záhy na to, 24. ledna 1821 slezský veřejný konvent konečně schválil roční služné pro kustoda 200 zlatých, jímž se stal Faustin Ens. Zprávu o slavnostním otevření dne 27. května 1821 čteme v účetní knize k 25. květnu 1821. Celkem 15 zlatých si vyžádalo okopírování not a hudební produkce hobojistů při této příležitosti. Muzeum takto překonalo úzký kroužek zainteresovaných a současně se mu počaly otevírat nové perspektivy. Paradoxně v této situaci účetní kniha postrádá jakékoliv záznamy; ty počínají až v roce 1825, kdy byla zřízena nadace Karla svobodného

32 NEUMANN, Johann – BEIERLE, Alois. *Gymnasial-Museum*. In: *Programm des k. k. Obergymnasiums zu Troppau für das Schuljahr 1872*. Troppau 1871, s. 38–39.

33 *Kreismuseum in Troppau*. *Hesperus* č. 17, 1818, s. 129–132.

34 Např. *Faustin Ens* byl v tisku prezentován nejen jako gymnazijní profesor, ale také jako muzejní kustod. Např. viz [ANONYM]. *Schlesiens Schriftsteller in den Jahren 1827–1829*. *Monatschrift von und für Schlesien* 1829, roč. 1, s. 284.

Obr. 4: Preparát pižmoně v jedné z místností Gymnazijního muzea před rokem 1945. Foto: Zemský archiv v Opavě

pána von Gastheimb na vydržování pomocníka muzejního kustoda, takže pevný a trvalý základ muzea byl konečně vytvořen. Novum třicátých let 19. století bylo přiblížení muzea odborné veřejnosti, o čemž vypovídá korespondence Faustina Ense a přírodovědce a mikulovského archiváře Karla Wenzelidese ze třicátých a čtyřicátých let 19. století. Určující byly patrně kontakty na bázi učených společností a spolků, například *Musea Francisco-Carolinum* v Linci, jehož členy byli rakouští arcivévodové včetně zakladatele Joanea arcivévody Jana (1782–1859), představitelé aristokracie i učenci ze všech rakouských zemí, včetně Faustina Ense.³⁵

V tomto stručném přehledu událostí, z nichž každá by ovšem vyžadovala hlubší analýzu a podrobnější komentář, zbývá upozornit již jen na jeden, literaturou často sledovaný aspekt Gymnazijního muzea, a to aspekt jeho regionálního určení. Název muzea *Opavské gymnazijní muzeum*, jak byl kodifikován instrumentem, tj. nadační listinou, nahradil některé starší úvahy o c. k. Provinciálním muzeu. Od věci není ani užívat označení, objevující se v části úředních záznamů, totiž *Muzeum slezských stavů*, což koresponduje s neutuchající snahou stavovské obce ztotožnit se s tímto kulturním dílem. Dokumenty tohoto zájmu byly dosud bohužel přehlíženy. Je to zejména žádost o podporu, adresovaná trojicí Ens, Schößler, Mückusch von Buchberg patrně Antonu hraběti Sedlnickému z Choltic jako zemskému hejtmánovi (1827), a jsou to tabulky plateb dominií opavského a těšínského kraje „auf Unterhaltung des *Trop-pauer Museums*“.³⁶ Částky 2510,12 zlatých za Opavsko a 743,33 za Těšínsko však

v účetní knize nenalezneme, tj. tyto peníze nevstupovaly do rozpočtu muzea přímo, ale inkasovaly je stavy, které vyplácely například slušné kustodovi a financovaly další provozní záležitosti, zejména potřebné rekonstrukční práce. V tomto ohledu muzeum bylo vsutku stavovským podnikem, nikoliv státním, jelikož stát poskytoval pouze budovu, a současně spolkem, jelikož část provozních peněz na nákup sbírek a provozní náklady inkasoval „spolek“ muzeum. K tomu je třeba připočíst finančních injekcí ze strany šlechty, která umožnila existenci tohoto spolku, tj. částky vstupující přímo do rozpočtu muzea. Ani peníze od purkmistra Schößbera a dalších měšťanů nejsou zanedbatelné. Naproti tomu finanční podpora ze strany Faustina Ense představovala část z těch peněz, které Ens vydělal jako kustod, takže lze dokonce uvažovat, že s „přeplácením“ kustoda ročním služným, který dle potřeby pak zpětně muzeu finančně vypomohl, se vynořuje další forma financování instituce, z dnešního pohledu poněkud bizarní.

Takže podobně jako není jednoznačné, kdy muzeum vzniklo nebo bylo založeno, není jednoznačné ani ztotožnění muzea se Zemí slezskou po právní, materiální i obsahové stránce. Jednak ta *de iure* ani neexistovala, jakkoliv ji některé stavovské instituce anticipovaly (konkrétně slezský veřejný konvent předznamenává slezský zemský sněm z doby po roce 1860), jednak neexistovala ani nějaká celková zemská identita, protože současníci měli k rakouskému dílu Slezska velmi diferencovaný vztah, vyplývající z odlišného společenského postavení a z propastně rozdílných intelektuálních zkušeností a vědomostí. Zdá se dokonce, že místní vzdělanci vnímali, že rakouský díl Slezska má muzea dvě: brněnské jakožto muzeum provinciální, oficiální, reprezentující rovněž oba slezské kraje (ostatně Mückusch spolupracoval i s brněnským muzeem a věnoval mu přírodniny), a dále muzeum opavské, tvořící jakýsi intimní výsek privátní zkušenosti se Slezskem. Pro šlechtu toto muzeum skýtalo reprezentaci stavovské důstoj-

³⁵ Např. 66. *Jahres-Bericht des Museum Francisco-Carolinum nebst der 60. Lieferung der Beiträge zur Landeskunde von Österreich ob der Enns*. Linz 1908, s. 24.

³⁶ Státní okresní archiv Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 818, sign. XIX/2, karton 37.

nosti, takže neváhala do podniku investovat nemalé částky; pro romantické duše typu Ense nebo Mückusche se pojilo s milovanými Jeseníky, nikoliv se Slezskem. Proto Ens nejednou užil označení *Museum montis demersorii* (německy *Gesenke*), tedy latinské označení Jeseníků, popularizované v německojazyčném prostředí encyklopediemi Krünitzovou nebo Büschingovou, a zjevně na něm trval. Jeseníky ovšem obě encyklopedie definovaly velmi svérázně jako území celého západního Slezska. Označení c. k. Krajské muzeum nebo Provinciální slezské muzeum nebylo myslitelné a termín Gymnazijní muzeum byl poněkud dehonestující. A tak neoficiálně, avšak v různých prestižních souvislostech začínalo jiné označení: *Museum Rakouského Slezska*³⁷ a po roce 1860 označené *Zemské muzeum*. Zmatky kolem názvu však jen maskují daleko podstatnější a závažné právní komplikace se vznikem a fungováním muzea, které budou jeho existenci velice neblaze ovlivňovat až do jeho definitivního konce v roce 1939.

Závěrem odpovíme na otázku, uvedenou v úvodu: co se tedy 1. května 1814 událo? Odpověď zní jasně: do sbírek byl „zapsán“ (zdůrazněme, že se žádná přírůstková kniha ovšem nevedla!) první sbírkový předmět – více než stosvazková encyklopedie Johanna Georga Krünitze, a nic víc. A proto jen jednu část zakladatelského mýtu považujeme pro budoucnost za prokázanou: že na jarní měsíce roku 2014 připadá výročí dvou století od počátku utváření muzea jako materiální podstaty, a nejen už jen jako pospolitosti názorově blízkých lidí, jíž jsme dali nečasové označení *muzejní spolek*. Vždyť ještě v létě 1815 trojice zakladatelů výslovně uvedla, že je předčasné o muzeu mluvit! Dat založení muzea jakožto instituce se pak odkazem k událostem let 1815–1825 nabízí hned několik: mohl by to být 27. červen 1817 ve vztahu k dokončení instalace a k veřejné (sic!) prezentaci obsahově dotvořených a systematicky uspořádaných kolekcí; mohlo by to být datum schválení instrumentu 6. února 1819 jakožto vskutku úřední stvrzení

muzea, jež přestalo být polooficiální iniciativou trojice nadšenců a jejich přátel. A mohlo by to být také datum 27. květen 1821, s nímž konečně můžeme spojit i událost, kterou prameny charakterizují jako *otevření* muzea veřejnosti. Tedy aktů zakladatelského významu nalezneme v análech Gymnazijního muzea v Opavě hned několik – ostatně tak, jak je tomu v nejstarších dějinách muzeí v Praze nebo v Brně, což je vlastně jediným pojetím mezi těmito vskutku zemskými ústavami moderního typu a mezi muzeem v provinční a od civilizace odříznuté Opavě, jenž spíše uzavírá vývoj muzejnictví 18. století, než aby anticipovalo příští vývoj. Tato tři muzea však mají jednu věc společnou zcela určitě: to, že nespočívají v jednorázovém aktu vzniku nebo zániku, nýbrž jsou ustavičným, nikdy nekončícím procesem zrání, utváření a krystalizace a obhajoby svého vlastního, vskutku duchovního smyslu a poslání.

Literatura

- [ANONYM]. Museum rapidly formed. *The Literary Panorama and National Register*, nová řada – 7. svazek. London 1818, sloupec 447.
- [ANONYM]. Schlesiens Schriftsteller in den Jahren 1827–1829. Faustin Ens. *Monatschrift von und für Schlesien* 1829, roč. 1, s. 284–285.
- [ANONYM]. Vorschlag über Natur-Studium in Böhmen überhaupt und botanisches insbesondere bei Gelegenheit des Aufsatzes über die Schminkbeere. *Hesperus*, č. 37, květen 1813, s. 294–296.
- [ANDRÉ, Christian Carl]. Troppauer Museum. *Hesperus*, 1818, s. 129.
- BIERMANN, Gottlieb. *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen, 1874.
- ČERNOHORSKÝ, Karel. K počátkům numismatického zájmu v opavském Slezsku. *Slezský numismatik Johann Beidtel. Časopis Slezského muzea, série B* 1971, roč. 20, č. 2, s. 97–110.
- ENS, Faustin. *Das Oppaland oder der Troppauer Kreis* 1. Wien: Carl Gerold, 1835.

37 *Takto viz Neues Rheinisches Conversations-Lexicon oder encyclopädisches Handwörterbuch für gebildete Stände. Köln am Rheim 1836, s. 678, heslo Opava.*

- [HALLASCHKA, Cassian]. Historisches Umriß des Entstehens und Fortganges des mathematisch-physikalischen Musäums an der k. k. philosophischen Lehranstalt in Brünn vom Jahre 1808 bis 1814. *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*, č. 56, 13. července 1814, s. 329–333.
- Intelligenzblatt der Jenaischen Allgemeine Literatur-Zeitung*, č. 19, duben 1814.
- KALUS, Jaromír (ed.) *175 let Slezského muzea v Opavě 1814–1989*. Opava: Slezské muzeum, 1989.
- KÖHLER, Johann David. *Anweisung für Reisende Gelehrte, Bibliothecen, Münz-Cabinette, Antiquitäten-Zimmer, Bildersäle, Naturalien und Kunstkammern u. d. m. mit Nutzen zu besehen*. Frankfurt – Leipzig: Knoch- und Eßlingerische Buchhandlung, 1762.
- KREUZINGER, Erasmus. *Chronik der alten und neuern Zeit Troppau s oder Troppau und seine Merkwürdigkeiten*. Troppau, 1862.
- KURZ, Josef. *Kurzgefaßte Geschichte es Vereines in den Jahren 1895–1925*. Troppau, 1925.
- MADLĚ, Anton. *Das Herzogthum Schlesien, unser Heimathland. Mittheilungen aus der Heimatskunde*. Troppau: Otto Schülers s Buchhandlung, 1858.
- MYŠKA, Milan. *Faustin Ens. Životní příběh slezského intelektuála doby předbřeznové*. Opava: Matices slezská, 2003.
- MYŠKA, Milan. *Opava v době založení muzea*. Opava: Slezské muzeum, 1989.
- MYŠKA, Milan. První přírodovědné muzeum v českých zemích. Ke 175. výročí vzniku Slezského muzea v Opavě. *Vesmír*, 1989, roč. 68, č. 12, s. 695–696.
- Neues Rheinisches Conversations-Lexicon oder encyclopädisches Handwörterbuch für gebildete Stände*. Köln am Rhein, 1836.
- NEUMANN, Johann, BEIERLE, Alois. Gymnasial-Museum. In: *Programm des k. k. Obergymnasiums zu Troppau für das Schuljahr 1872*. Troppau, 1871, s. 38–39.
- Notizen aus dem Gebiete der Natur- und Heilkunde*, 1833, roč. 38, č. 10 (říjen).
- ORLÍK, Josef. K dědictví opavského Gymnasijního muzea. *Opavsko. Vlastivěda Ostravského kraje*, č. 9, Opava, 1964, s. 21–22.
- ORLÍK, Josef. Počátky Gymnasijního muzea v Opavě. In: Sobotík, Bohumil (ed.) *150 let Slezského muzea 1814–1964*. Ostrava: Krajské nakladatelství, s. 19–38.
- PIFFL, Norbert. *Wissenswertes über das Gymnasialmuseum in Troppau*. Troppau, 1940.
- RAFFLER, Marlies. *Museum – Spiegel der Nation? Zugänge zur Historischen Museologie am Beispiel der Genese von Landes- und Nationalmuseen in der Habsburgermonarchie*. Böhlau: Wien – Köln – Weimar, 2007, s. 170–173.
- SKLENÁŘ, Karel. *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*. Praha: Paseka, 2001.
66. *Jahres-Bericht des Museum Francisco-Carolinum nebst der 60. Lieferung der Beiträge zur Landeskunde von Österreich ob der Enns*. Linz, 1908.
- ŠEFČÍK, Erich. Franz Mückusch z Buchbergu, Johann Josef Schössler a Faustin Ens, zakladatelé opavského gymnazijního muzea r. 1814. *Cieszynskie Studia Muzealne – Těšínský muzejní sborník 1*, Cieszyn, 2003, s. 43–48.
- Troppauer Zeitung*, č. 52, 30. června 1817, s. 447.